

Čudo za tri dana? Ekološke krize, egoizam i kooperacija*

Aleksandar Štulhofer
Filozofski fakultet, Zagreb

Sažetak

Rad otpočinje i završava raspravom o razlozima perzistencije ekološke osjetljivosti. Kritičko razmatranje Downsova »kruga usredotočenosti« — zakonitosti cikličnog medijskog tretiranja društvenih problema — uvodi razlikovanje ekoloških mikro– i makro–kriza koje omogućava jasnije sagledavanje odnosa u trokutu javnost — mediji — država. Predloženi zaključak, suprotan od Downsova, ističe obrnuto proporcionalnu vezu između interesa javnosti za ekološke probleme i percepcije uspješnosti države u njihovom rješavanju.

Središnji dio rada raspravlja o klasičnom problemu kolektivne iracionalnosti pri konzumaciji općeg dobra (»nesreća zajedničkog«) i njegove implikacije za socijalnu ekologiju. S osloncem u teoriji igara (analitički okviri »zatočeničke dileme«) i politekonomskom »public choice« pristupu, predložen je model kooperacije — skup načela izvedenih iz empirijskih slučajeva izbjegnute »nesreće zajedničkog« — kao instrument za propitivanje ekološke budućnosti.

U zaključnom dijelu razmatraju se mogućnosti kooperacije unutar dviju skupina ekoloških kriza, onih lokalnih te onih globalnih (kooperiranje ovdje označava mogućnost izlaska iz kriznog stanja). Jedna optimistička i jedna pesimistička predikcija (nemogućnost rješavanja globalnih eko–kriza) predložene su za daljnju diskusiju.

Ključne riječi: ekološka budućnost, ekološke mikro– i makro–krize, krug usredotočenosti, načela kooperacije, nesreća zajedničkog, racionalno odlučivanje, zatočenička dilema

PROBLEM

Nedugo nakon prvog »Dana zemlje« (1970. godine) i svojevrsne eksplozije ekoloških sentimentata u SAD, A. Downs je skeptično primijetio da će zabrinutost zbog zagađivanja po svoj prilici imati kratak »rok trajanja« (Downs, 1972). *Ekološku osjetljivost*, prema njegovu sudu, čeka sudbina većine društvenih kontroverzija, koje mediji u određenom trenutku gurnu u samo središte javnih rasprava da bi ih već u sljedećem otklizali u zaborav, nadomiještajući ih novom senzacijom.

Cijeli proces može se predočiti kao *zakonitost evolucije javnog mijenja* — ciklus koje će Downs nazvati »krugom usredotočenosti« (*issue–attention cycle*). Prema ovom konceptu, društveni problemi prolaze kroz pet tipičnih faza:

1. Tzv. *pretproblemska faza* (»opažaj«); problem postoji, ali je daleko od očiju javnosti — uočili su ga isključivo eksperti, interesne grupe ili malobrojni aktivisti.
2. *Faza alarmantnog otkrića i euforičnog entuzijazma* (»egzaltacija«); problem je spektakularno, medijski bučno izronio na površinu zahvaljujući nekom paradigmatском slučaju ili manjoj katastrofi. Odjednom, tisak i televizija puni su znanstvenika i političara koji lamentiraju o otkriću stvarajući opću uvjerenost da je rješenje problema, sada kada je napokon otkriven, nadohvat ruke.

* Zahvaljujem se kolegama Koraljki Marinković i Krešimiru Kufrinu na strpljenju, komentarima i kritikama.

3. *Faza spoznaje troškova* (»otrežnjenje«); samouvjerenost i oduševljenje polako splašnjavaju jer se umnažaju spoznaje o preprekama koje stoje na putu rješenu problema.

4. *Faza opadanja pozornosti* (»zaborav«); rastakanje optimizma povlači za sobom smanjivanje interesa za sam problem. Javnost je zasićena, a mediji se okreću potrazi za novim temama.

5. *Postproblemska faza* (»arhiviranje«); dotadašnji središnji problem zamijenjen je novim (koji je izašao iz svoje »pretproblemske faze«). Dok se javnost bavi novom (medijskom) debatom, dojučerašnji problem nestaje u akademijama i laboratorijima, a da se problematično stanje nije bitno promijenilo. Nije nemoguće da će se povremeno pojavljivati i u glavnim vijestima, ali neće izazvati veće uzbuđenje.

Izložena logika u potpunosti je suglasnosti s modelom racionalnog ponašanja. Prvi dio kruga karakterizira postupno spoznavanje da su svakodnevni interesi suočeni s novom preprekom (uzmimo da su to rupe u ozonskom omotaču). Budući da postaje jasno da problem ne predstavlja neposredan (vitalan) interes svih nas — bez obzira na to što preplanuli fotomodeli mogu imati drukčije mišljenje — te da su društveni troškovi (internacionalne) akcije ogromni, uskoro počinjemo odmahivati glavom, mrmljajući kako »za sve treba vremenak«. I upravo tu otpočinje drugi dio ciklusa — onaj opadajući.

Godine 1972. Downs je smatrao da se *ekološki slučaj* nalazi negdje na sredini ciklusa. Iz današnje perspektive, ništa se ne čini manje točnim. Medijski stabilno eksponirana problematika zaštite okoline, uključivanje državne administracije u borbu protiv zagađivanja, recikliranje i proizvodnja eko–neškodljivih proizvoda, teorijska osporavanja ideje rasta, protestne aktivnosti eko–aktivista te, *last but not least*, sve oštrija ekološka retorika vodećih političara, jasno ukazuju na perzistenciju *zabrinutosti za okoliš*. U tom smislu, Downsov račun očito sadrži pogrešku.¹ O kakvoj se pogrešci radi i kakva je, zapravo, ekološka stvarnost?

POGREŠKA

Downs smatra da rastuća demoralizacija javnosti (i gubitak interesa za problem) izivire iz spoznaje nebrojenih prepreka i golemih društvenih troškova. Točno, ali nedovoljno precizno. Zadržimo se još malo na problemu tzv. ozonskih rupa. Operativna rasprava o ozonskim rupama dešava se — ili se odgađa! — isključivo u internacionalnom političkom vrhu; svaka druga aktivnost doseže tek razinu informiranja (»izbjegavajte sunce«) ili privrednih inovacija (nova generacija krema za sunčanje). U takvoj situaciji opadanje interesa racionalnih aktera logična je posljedica spoznaje da je rješavanje problema izvan njihova doseg.

Ovo je, dakako, samo dodatna argumentacija za Downsov ciklus (budući da je slabljenje zanimanja javnosti marketinška smrt, mediji se ubrzo okreću novim kontroverzijama). Da bismo krenuli prema ključnoj poteškoći Downsova rezoniranja, valja nam prvo uvesti jednu distinkciju. U raspravi o *ekološkim krizama* potrebno je razlikovati »makro–krize« (kao što su »kisele kiše«, iscrpljivanje neobnovljivih energenata, »efekt staklenika«, »ozonske rupe« itd.) — čiji su uzroci, bez obzira na lokalne posljedice, globalni — od tzv. »mikro–kriza« (Štulhofer, 1991) koje su, bez obzira na teritorijalni doseg, rješive nezavisno od globalnog konteksta. Ekološkom mikro–krizom valja, dakle, nazvati havariju atomske centrale jednako kao i izlivanje toksičnog otpada u neki seoski potok.

1 Bez obzira na činjenicu da je Downs prilično suzdržan kada se radi o sudbini interesa za eko–probleme.

Vratimo li se sada Downsovoj naraciji — prosijavajući je kroz koncept »mikro–križe«² — sljedeće se intervencije čine neizbježnima (racionalno je ponašanje, ne zaboravimo, uzeto konstantom!):

A. Budući da su ekološke mikro–križe svakodnevica suvremenih društava (smog, zagađenost voda, odlaganje otrovnog otpada), *velik dio populacije* ubrzo postaje svjestan štete koju trpi. Slijedi da je ekološki interes (i spremnost na podnošenje troškova ekološke akcije) snažniji od uobičajenog zanimanja za društvene probleme, kao što su alkoholizam ili beskućništvo, jer je veći broj *neposredno pogođenih*. Iz istog razloga bit će veća i spremnost građana da prihvate državnu intervenciju.

B. Brojnost neposredno zainteresiranih utječe kako na prijemчивost medija za odgovarajuću problematiku tako i interes političke sfere; podržati interes koji zastupa veliki broj pojedinaca znači povećati nakladu, odnosno pribaviti nove izborne glasove.

C. Mikro–križe, naglašeno je, rješive su u »lokalnim« okvirima. Posljedica toga jest paralelogram sila u kojem javnost, mediji, ekološki pokret i vlada vrše stalan pritisak jedni na druge. Njihova povezanost, pa čak i međuovisnost, određena je upravo interesima koji proistječu iz realnih mogućnosti razrješenja križe. Ukoliko je, naime, poznato da se ekološka križa može (barem) neutralizirati, svaka od četiriju navedenih skupina vršit će pritisak na druge radi ostvarenja svojih neposrednih interesa. Mediji će prozivati vladu (povećavajući nakladu) te utjecati na javnost i ekološki pokret; ekološki će pokret prozivati vladu (osiguravajući naklonost medija i nove donacije) te utjecati na medije i javnost; interes javnosti utjecat će i na vladu i na medije i na eko–aktiviste; vlada će rješavanje problema uvjetovati suradnjom svih — pribavljajući glasove i povećavajući budžet.

Iz ocrtanog slijedi zaključak bitno različit od Downsova. *Interes građana za ekološku problematiku bit će obrnuto proporcionalan javnoj percepciji vladinih napora na tom planu*. Što više jača uvjerenje da vlada poduzima efikasne mjere u cilju rješavanja određenog problema to će interes građana za tu temu biti slabiji (Lester, 1989:120). Prihvatimo li ovu hipotezu, stabilnost »ekoloških sentimentata« može se protumačiti relativno jednostavno. Perzistiranje *ekološke osjetljivosti* potvrđuje barem dvije stvari: slabu efikasnost državne administracije u rješavanju ekoloških križa³ te postojanje takvih ekoloških problema koji predstavljaju uočeni trošak za racionalne aktere. Što se ovog posljednjeg tiče, potpuna ravnodušnost građana spram činjenice da je već trećina šuma u njihovoj zemlji podlegla *kiselim kišama* nije ni u kakvom proturječju s burnim protestima koje iskazuju suočeni s mogućnošću da im u susjedstvu izgrade nuklearni deponij (Kuftrin i Smerić, 1992). Razlika je, jednostavno, u stupnju ugroženosti pojediničnih interesa (»ne žive svi od drvne industrije«) i u percepciji dosega vlastite akcije.

Ono prvo vodi nas raspravi o egoizmu...

TRAGEDY OF COMMONS

»Nesreća zajedničkog« (G. Hardin) opisuje koliko jednostavan toliko i čest sukob između individualne i kolektivne racionalnosti — spor egoizma i kooperativnosti.⁴ Elsterov (1990:103–5) primjer dobra je ilustracija. Zamislimo oveće jezero i deset šumovitih parcela koje ga obrubljuju. Vlasnici zemlje, njih desetoro, žive od izrade

2 O problemu *makro–križa* bit će riječi kasnije...

3 Usp. nedostatke politike *direktne eko–regulacije* (Štulhofer, 1992).

4 Za empirijsku provjeru Hardinove hipoteze usp. Wilson, 1977.

drvene građe – sretno i u izobilju... sve dok se ne pojavi ozbiljan problem. Deforestacija, kojoj je svatko od njih podjednako pridonosio, rezultira gubitkom zemljišta na račun jezera. Nezgoda je u tome što se gubitak zemlje na određenoj parceli može spriječiti jedino prestankom sječe na dvama susjednim zemljištima. Sječa na vlastitoj parceli šteti, dakle, isključivo susjedima – kao što od uzdržavanja jedino oni imaju koristi. Završetak priče, u kojoj nitko ne želi biti lud i žrtvovati se za druge, lako je domisliti: individualna racionalnost pretvara se u kolektivnu iracionalnost.

»Pirova pobjeda« *maksimizacijske strategije* analitički se prikazuje znamenitom »zatočeničkom dilemom«. Igra se može prepričati kao situacija u kojoj istražitelj, nastojeći riješiti slučaj unatoč nedostatku dokaza, nudi svakom od dvojice osumnjičenih za oružanu pljačku (razdvojenih odmah po uhićenju!) ovakav dogovor: (a) onaj koji prizna bit će oslobođen (drugog čeka maksimalna kazna – 144 mjeseca zatvora); (b) priznaju li oba, istražitelj će isposlovati da im kazna bude ublažena (obojici slijedi po 96 mjeseci); (c) odbiju li priznati bit će osuđeni samo za nedozvoljeno nošenje oružja (3 mjeseca). Očito, *nekooperativno ponašanje* (»priznanje«) primamljivije je od *kooperativnog* (»šutnja«), posebno iz perspektive međusobnog nepovjerenja (»izabrao moj suparnik kooperativno ili nekooperativno ponašanje, u oba slučaja prolazim bolje ako ne kooperiram«). Kao rezultat – ekvilibrij koji izrasta iz obostranog nastojanja »da se prođe što bolje« ne predstavlja optimalno rješenje; obojica prolaze bitno lošije (96 umjesto 3 mjeseca).⁵

Reperkusije izloženog dalekosežne su i prilično mračne, bez obzira na kontrast između složene stvarnosti i pojednostavljene uzničke situacije. Iskustvo, tako, pokazuje da gdje god postoji »zajedničko dobro« tamo valja očekivati i neumjerenu potrošnju te nastojanje da se troškovi konzumacije prebace na druge. U pravilu, prva je osobina posljedica odsustva (privatnog) vlasništva, a druga je posljedica nemogućnosti efikasne kontrole pojedinačnog doprinošenja dobru. Svakom je akteru u interesu da pokrivanje troškova prepusti drugima (da dobije »nešto za ništa«). Primjerice, da nastavi loviti na ugroženom lovištu iako su drugi na neko vrijeme obustavili lov poduhvativši se obnove zoo-fonda.

Ipak, brojne »studije slučaja« (usp. Wilson, 1977; Ostrom, 1986) pokazuju da »tragedija zajedničkog« nije jedini mogući ishod sučeljavanja individualne i kolektivne racionalnosti. Naprotiv, izbjegnute ekološke i ekonomske katastrofe u primjerima kooperacije zabilježenim u ribarskim zajednicama Turske i SAD, u švicarskim i japanskim selima koja su sačuvala instituciju zajedničke zemlje, te pri kompetitivnom (tržišnom) korištenju vodocrpilišta (West Basin, Kalifornija), ohrabruju vedrija predviđanja. U svim ovim slučajevima kooperacija je nadvladala egoizam i urodila efikasnim sustavom *kontrole zajedničkog*, kojim je ograničen broj potrošača, njihova potrošnja, ali i osigurano zajedničko ulaganje u resurs.

Pitanje koje se odmah nameće glasi: kako je u svijetu sebičnih aktera takvo što uopće moguće?

ODGOVOR

Vratimo se načas »zatočeničkoj dilemi«. Prema priči, osumnjičenima je kontakt bio uskraćen; nije im bilo dopušteno savjetovati se, hrabriti, ni uvjeravati jedan drugoga. Također, što je još važnije, njihova dilema bijaše *jednokratna* – loš ishod nije ih mogao

5 Goodin (1988) je pokazao kako specifični uvjeti (oskudica, izobilje) mogu učiniti *zatočeničku dilemu* još nekooperativnijom, odnosno kooperativnijom.

ničemu poučiti. No, uzmimo da je dilema bila samo jedna u nizu istovrsnih, ni prva ni posljednja.⁶ U tom slučaju, racionalnost se igrača može »razvijati«, postati bogatijom, višeslojnijom... zapravo, životnijom jer uključuje iskustvo prethodnih ishoda.

Nije teško uvidjeti da će loše iskustvo s ne-kooperiranjem usmjeriti igrače prema drugom rješenju – kooperativnom ponašanju. Ipak, mogu li oni vjerovati jedan drugome? Je li potrebno u priču uvesti mogućnost dogovaranja između osumnjičenih? Nipošto; povjerenje ovdje nije presudno.⁷ Činjenica da će se isti akteri ponovo susresti u sljedećem krugu igre bitno mijenja nepodnošljivu neizvjesnost i sumnju prisutnu pri jednokratnom izboru. Naprosto, odigra li suparnik »grubo« (ne-kooperativno) na vaš »nježan« (kooperativan) potez, u sljedećem mu krugu možete vratiti »milo za drago« i tako ga podučiti prednostima kooperacije. Ako se akteri ponašaju razumno, prije ili kasnije – kao što je matematički pokazao Axelrodov kompjuterski turnir (Axelrod, 1984:II) – takva će se »oprezna kooperacija« (oslonjena na *reciprocitet*) pokazati najstabilnijom, odnosno najprobitačnijom strategijom.

Ovo je ključni moment za našu raspravu. Ostavljajući za neku drugu priliku detalje evolucije kooperacije – njezine biološke (*genetska uspješnost*; Wilson, 1978:VII) i kulturne kanale (*konformizam* kao imitacija *najčešćeg ponašanja*; Boyd & Richerson, 1985:VII) – valja ipak naglasiti kako univerzalnost *norme reciprociteta* (Bulmer, 1986:VI; Gouldner, 1980:243, 256) nedvosmisleno potvrđuje težnju za napuštanjem fundamentalno nestabilnog i tragičnog »svijeta apsolutnog nepovjerenja«.⁸ Bez te elementarne (i drevne – usp. Belshaw, 1965:II) društvene (za-)datosti, naša bi racionalnost brzo podlegla iracionalnosti raznorodnih »sirena« – kao što bi se to bilo desilo Odiseju da na lađi, kojim slučajem, nije bilo užeta.⁹

Za racionalnog aktera, vidjeli smo, kooperativno ponašanje postaje racionalno ako može računati da će i druga strana postupiti isto te ako će – kao rezultat te suradnje – njegova dobit biti veća (dugoročno gledajući) nego u slučaju ne-kooperativnosti. Takva situacija moguća je i u neveselom primjeru deforestacije. Pretpostavimo da je svaki zemljovlasnik bolno svjestan procesa erozije na svojoj parceli. Ukoliko želi nešto učiniti, spasiti svoju egzistenciju, upućen je na dijalog sa susjedima. U traganju za valjanim dogovorom – kojim će sječa biti ograničena na svim parcelama, a troškovi sadnje novih stabala raspodijeljeni na deset dijelova – pomoći će im sljedeće okolnosti:

– Jedan drugoga drže »u šahu« (reciprocitet!); sječa šume na parceli X izaziva eroziju na susjednoj parceli Y i obrnuto;

– Fizička blizina i istovrsna profesija omogućuju im dobru kontrolu poštivanja sporazuma; vlasnik A provjeravat će pridržava li se vlasnik B dogovorene kvote ili ne, i obrnuto;

– U slučaju nepoštivanja sporazuma, prekršioca je moguće kazniti (susjedske nepodopštine i sl.); vlasnici koji kooperiraju neće dozvoliti vlasniku koji ne kooperira da ih »izradi«.

6 Niz »dilema« ili *opetovana igra* uobičajeno se naziva »super-igrom«.

7 "The foundation of cooperation is not really trust, but the durability of the relationship" (Axelrod, 1984:182). Može li se isto reći i za ljubavne veze?

8 *Institucionalizacija reciprociteta* (usp. trobriandsku »kula« instituciju ili pak »potlatch« kod Kwakiutl Indijanaca) nimalo ne koči kompetitivnost – dapače, iz nje crpi svoj smisao (Belshaw, 1965:19). Bez egoizma, naime, nema koristi od recipročnih obveza: za Samaritance smisla može imati samo dogovor o periodičnom glumljenu sebičnosti.

9 Na sreću, mi ne živimo u *aleatoričkom svijetu*. Zajednički interesi, emocije i norme društvene su pravilnosti koje nas povezuju. Odatle, bez obzira oslanjamo li se na *teoriju igara* ili studije slučaja, vjera da »nesreća zajedničkog« može biti izbjegnuta.

»Političkim« rješenjem ishod gubi tragičnu notu. Deforestacija će biti zaustavljena, a prihodi će, iako nešto niži nego prije dogovora, zadržati stabilnost. Drugim riječima, svih desetoro zemljoposjednika imat će što ostaviti u nasljedstvo djeci i unucima. Iskažemo li gornja iskustva u općenitijoj formi, kooperacija i mogućnost rješavanja »dileme o zajedničkom« počiva na četiri načela:¹⁰

1. Akteri moraju imati informacije o tome što se događa: svakome mora biti jasno porijeklo i obim štete, te posljedice u slučaju da nitko ništa ne poduzme;

2. Akteri moraju imati mogućnost dogovaranja o tome što valja učiniti (moraju, primjerice, poznavati isti jezik) i slobodu sklapanja sporazuma; instucionalna zabrana određenih tipova dogovora (usp. *realsocijalističke zabrane*) smanjuje vjerojatnost uspješnog sporazumijevanja;¹¹

3. Akteri moraju imati mogućnost efikasne kontrole provođenja dogovorenog; strategija »milo za drago« (*tit for tat*) mora im stalno biti na raspolaganju kako bi se »neplatiše« (*free riders*) vratilo kooperaciji;

4. U slučaju kada su *individualni* troškovi kooperacije vrlo veliki (blizu ili jednaki dobitcima), dodatne koristi postaju nužnim za održanje suradnje; dobar način da se to ostvari jest međusobno nagrađivanje kojim akteri i okupljeni oko zajedničkog cilja motiviraju jedni druge na kooperaciju.¹²

Nesumnjivo, ostaci su pesimizma ovime raspršeni. Usprkos početnoj nevjerici, egoizam uronjenosti u vlastite interese pokazao se temeljnim konstruktivnim elementom kooperacije. Vrijeme je da reperkusije izloženog razmotrimo u kontekstu ekoloških kriza i tako upoznamo *granice optimizma*.

JEDNA DOBRA I JEDNA PRILIČNO LOŠA VIJEST

Negdje pri početku uveli smo razlikovanje između tzv. »mikro« i »makro« ekoloških kriza. Prve su *neposredno opažljive*, s mogućnošću *lokalnog rješavanja*, dok su one druge – bile opažljive ili ne – rješive *isključivo globalno* (internacionalno). Prihvatimo li ovu podjelu, postaje moguće prognozirati ne samo trajnost ekološke osjetljivosti, zanimanja i aktivnosti (eko–pokreti) već i ishod eko–kriza. Za tako ambiciozan pothvat nije potrebno više do osloniti se na ocrtana opća načela kooperacije.¹³

1. Ekološke mikro–krize

1.1. »Lokalnim« krizama, jednom kada su zamijećene, relativno je lako odrediti uzrok i prognozirati posljedice. Oba ova elementa – *dijagnoza* i *prognoza* – ključna su za *efikasnu informiranost* o ekološkom problemu. Nedostaje li prvi, razbuđena će ekološka osjetljivost ostati pasivna, uzmanjka li drugi, aktivizam će biti ograničen na

10 Formalno gledajući, primjer deforestacije ne uklapa se u razmatranje »tragedije zajedničkog« jer se ne radi o zajedničkoj šumi, već o deset privatnih (ošumljenih) parcela; u tom smislu, primjer je ribarenja na određenoj lokaciji teorijski čišći. Ipak, povezanost problema erozije (deforestacija na jednoj parceli uzrokuje eroziju na susjednim) omogućava da se situacija sagleda kao dilema oko *zajedničkog dobra*.

11 Jedna je od centralnih pouka empirijske analize izbjegnutih »Hardinovih tragedija« da nema univerzalnog modela za rješavanje *dilema zajedničkog* (Ostrom, 1977:178–80; 1986:40–41). Riječ je uvijek o sasvim jedinstvenoj i neponovljivoj kombinaciji elemenata centralne prinude, privatizacije i međusobnih (neformalnih) dogovora.

12 Prema Colemanu (1987), međusobno nagrađivanje (materijalno i/ili simboličko) temelj je tzv. »zeloterije« – nesvakidašnje revnosti pri kooperiranju – koja se tako često pogrešno izjednačava s altruizmom.

13 Čini se suvišnim posebno isticati kako su »opća pravila kooperacije« primjenjiva na čitav niz društvenih situacija – od onih mikro karaktera, kao što su intimne veze, do makro zbivanja poput ratnih sukoba.

malobrojne entuzijaste. Jednostavnije rečeno, dok dijagnoza prokazuje »nekooperativca«, prognoza ukazuje na troškove koje je prebacio na »kooperativce«.

1.2. Pod pretpostavkom da se ne odvija u totalitarnom režimu, dogovaranje i pogađanje oko »lokalnih« ekoloških vrijednosti ne poznaje većih ograničenja. Zagađivač i »žrtva« mogu se nagoditi ili uz posredništvo državnih institucija ili bez njega, sklapajući sporazume koji će biti u skladu s njihovim interesima, kreirajući klauzule koje će biti kako izrazom njihove maštovitosti tako i specifičnosti problema (Ostrom, 1986).

1.3. U razmjerno malim, lokalnim sredinama kontrola kooperacije, odnosno kontrola nad korištenjem zajedničkog dobra, može biti vrlo efikasna. Elementi kao što su međusobno poznavanje, egzistencijalna vezanost za isti prostor, općeprihvaćene norme i običaji (tradicija), lokalpatriotizam itd. bitno olakšavaju kooperaciju jer čine »bijeg od kooperiranja« izuzetno skupim. Nekooperativci nerijetko bivaju izgnani iz matične sredine i jedino će ludo hrabra (ili ludo pohlepna) osoba riskirati godinama građenu mrežu recipročnih veza.

1.4. U lokalnim zajednicama »zeloterija« je čest fenomen. Revnost, sve do fanatizma, odlika je prvenstveno članova manjih grupa u kojima se takvo ponašanje obilno nagrađuje (i) ne-materijalnim (simboličkim) resursima – udivljenjem, promocijom i sl. Činjenica da pojedinci, ne bi li ostvarili zamišljenu akciju, nerijetko podnose velike troškove, upućuje nas razmatranju njihovih očekivanja. Možda znatne troškove »podmiruje« znatna predviđena korist, kombinacija eksternih (ratni plijen, npr.) i internih (slava) dobitaka? U kontekstu ekoloških mikro-kriza, pod pretpostavkom, dakako, da je lokalna zajednica zainteresirana za rješavanje problema (rješivog samo kolektivnom akcijom!), u interesu je svakog člana zajednice da dodatno motivira ostale i tako reducira broj »neplatiša«, koji – u želji da izbjegnju vlastito angažiranje (troškove) – smanjuju šanse za uspjeh. Budući da akteri žive jedni pored drugih, za međusobno nagrađivanje imaju brojne mogućnosti: od susjedskih usluga (prevoženje djece do škole) i raznih oblika solidarnosti, do materijalnih (živežne namirnice) i simboličkih nagrada (»naši junaci«).

»Kolektivna euforija«, sugerira Coleman (1987:65–6), znak je besprijeekorne zeloterije.

Prva prognoza. Mogućnost rješavanja ekoloških mikro-kriza nije sporna. Čak i u situaciji nezainteresirane centralne regulative i nejakog eko-zakonodavstva, spontani će razvoj kooperacije neposredno pogođenih – utemeljen na stabilnim, trajnim recipročnim odnosima – snažno djelovati u smjeru eliminacije problema. Pretpostavka je, dakako, da se aktivnosti zaštite zajedničkog odvijaju u prostoru barem elementarnih demokratskih naznaka. Uzevši u obzir neminovnost pojavljivanja lokalnih eko-kriza i slabu efikasnost centralne regulacije pri njihovom rješavanju (Štulhofer, 1992), interes medija za ovaj tip tema bit će ograničen, ali manje-više konstantan. Odatle i stalnost pritiska na državnu administraciju i (kompetitivne) političare, koji već rezultira uključivanjem brige za okoliš u standardnu političku ponudu. Ekološka retorika, u tom smislu, postaje besmrtnom!

2. Ekološke makro-krize

2.1. Osnovni problem informiranja o eko-krizama jest *prognostička nepreciznost*. Dok su uzroci kiselih kiša, efekta staklenika ili ozonskih rupa sasvim jasno određeni i klasificirani, pitanje njihovih dugoročnih posljedica prilično je dvojbeno. Prognostički su modeli i simulacije nepouzdana zbog prevelikog broja intervenirajućih varija-

bli (uz brojne nepoznanice, poput onih atmosferskih) u ionako dinamičkoj strukturi prirode. Prognoze, doduše, postoje i upozoravaju, no prečesto bivaju osporene kao stohastične, neegzaktne i nepouzdana, bazirane na neadekvatnim ili pristranim premisama – jednom riječju, kao »katastrofične«. Štoviše, kontroverzni se karakter procjena ne temelji toliko na pragmatičnim kritikama političara ili korporacija koliko na činjenici da različita istraživanja često pružaju različita, pa i potpuno oprečna predviđanja.

2.2. Sporazumijevanje unutar svjetske zajednice poznaje samo formaliziran i politički rutiniran put čije su glavne odlike: sporost, nefleksibilnost i nerazvijenost mehanizama kompenzacije.

2.3. Teško da postoji netko kome bi trebalo dokazivati da mogućnost efikasne internacionalne kontrole nacionalnih emisija, nataliteta ili pak proizvodnje klorofluorokarbonatnih spojeva ne postoji. Takvo što malo je vjerojatno i u budućnosti, imali »svjetskog policajca« ili ne.

2.4. Za razliku od ljudskih bića, države nije moguće »potkupiti« simboličkim nagradama. Novac, roba i carinske olakšice, drugim riječima, jedini su inicijatori *globalne zeloterije*. Problem financiranja međunarodne *ekološke revnosti* sastoji se u tome što nije svatko u mogućnosti motivirati druge. Preciznije, velika većina članova svjetske zajednice – oni siromašni – ne može plaćanjem navesti bogate (a upravo su oni ti koji moraju iskazati najveću revnost) na kooperaciju.¹⁴

Druga prognoza. Iz gornjeg razmatranja proizlazi sljedeći zaključak: za globalne eko–probleme nema rješenja! Jednostavno, kooperacija potrebna za njihovo rješavanje neostvariva je zbog *deficita reciprociteta*; bez mogućnosti *kontrole* i efikasne *odmazde* (načelo »milo za drago« u svjetskoj je politici višestruko upitno) recipročan je odnos nemoguć. Također, na žalost onih koji vjeruju u primarnost etičkih sentimentata, prilično je nevjerojatno da bi akteri međunarodne politike mogli uspjeti u izgradnji *apsolutnog povjerenja* i tako naći zamjenu za reciprocitet. Prihvatimo li čak da (i) moralni impulsi mogu upravljati političarima, ostaje problem vremenskog ograničenja mandata. Graditi povjerenje iluzoran je čin ukoliko ono neće pružati garanciju trajnosti sporazuma. No, upravo je to nemoguće jer državnike koji će jednog dana zamijeniti potpisnike sporazuma malo toga sprečava da ne ponište ranije sklopljene ugovore – s kojima je uvijek netko nezadovoljan – ako na taj način mogu pribaviti nove glasove (i tako nas strategija globalnog odlučivanja vraća *jednokratnoj* zatočeničkoj dilemi...).

Ipak, tmurna sudbina ekoloških makro–kriza ne podrazumijeva i njihov postupni zaborav. Naprotiv, interes javnosti za globalne eko–probleme te odgovarajući angažman medija ostat će konstantnim upravo kao posljedica nemogućnosti vlada da te probleme riješe. Intenziviranjem *lokalne opazljivosti* makro–kriza (usp. »kisele šume«) ekološka će osjetljivost povremeno narastati, da bi se potom vraćala u normalu zahvaljujući medijskom *desenzibiliziranju* javnosti. Riječju, uživati ćemo u privilegiji koju putnici s Titanica nisu imali: moći ćemo pratiti direktan prijenos vlastitog udesa.

14 Sumarno, »struktura predviđanja« izgleda ovako:

	ekološke mikro–krize	ekološke makro–krize
informacije	DA	DA/NE
sloboda dogovaranja	DA	NE
kontrola kooperiranja	DA	NE
»zeloterija«	DA	DA/NE

EPILOG

Vjerujem da mnogi ne dijele ovdje iskazani pesimizam u pogledu ishoda *globalnih dilema o zajedničkom*. Jedni će ustvrditi da je predložena argumentacija nedostatna ili pak neprecizna, drugi će biti skloni drukčijem modelu aktera i osporit će sam kut promatranja, treći će osmisliti bolji scenarij... Nepotrebno je nabrajati koristi od takvih diskusija. Nije li to jedan od načina za razvijanja novih modela, koje će – barem zakratko – pratiti nada da su izbjegli ozbiljne i dobro poznate poteškoće dosadašnjih?¹⁵

LITERATURA:

- Axelrod, R. (1984). *The Evolution of Cooperation*. New York: Basic Books.
- Belshaw, C. S. (1965). *Traditional Exchange and Modern Markets*. Englewood Cliffs, N. J.: Prentice-Hall.
- Boyd, R. and Richerson, P. J. (1985). *Culture and the Evolutionary Process*. Chicago: University of Chicago Press.
- Bulmer, M. (1986). *Neighbours*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Coleman, J. S. (1990). Free Riders and Zealots. U: Cook, K. S. (Ed.), *Social Exchange Theory*. Newbury Park: Sage.
- Downs, A. (1972). Up and Down with Ecology: The Issue-Attention Cycle. *Public Interest*, 28:38–50.
- Elster, J. (1990). *Nuts and Bolts for the Social Sciences*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Goodin, R. E. (1988). Some New Sources of Social Conflict. *The British Journal of Sociology*, 39 (3):441–451.
- Gouldner, A. W. (1980). *Za sociologiju*. Zagreb: Globus.
- Kufrin, K. i Smerić, T. (1992). Odlagalište nisko i srednje radioaktivnog otpada i lokalna zajednica. *Socijalna ekologija*, 4:471–482.
- Lester, J. P. (Ed.), (1989). *Environmental Politics and Policy*. Durham: Duke University Press.
- Ostrom, E. (1977). Collective Action and the Tragedy of the Commons. U: Hardin, G. and Baden, J. (Eds.), *Managing the Commons*. San Francisco: W. H. Freeman.
- Ostrom, E. (1986). How Inexorable is the »Tragedy of Commons«?. *Workshop in Political Theory and Policy Analysis Papers*. Bloomington: Indiana University.
- Štulhofer, A. (1991). Ekološka mikro–kriza i urbani konflikt. *Revija za sociologiju*, 22(1–2):177–190.
- Štulhofer, A. (1992). Pohvala egoizmu: Prema tržišno orijentiranoj ekologiji. U: Cifrić, I. (Ur.), *Razvoj – pretpostavke i ekološka protuslovlja*. Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo.
- Wilson, E. O. (1978). *On Human Nature*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Wilson, J. A. (1977). A Test of the Tragedy of the Commons. U: Hardin, G. and Baden, J. (Eds.), *Managing the Commons*. San Francisco: W. H. Freeman.

15 Ukratko, radi se o sljedećim modelima: (a) *hegelijansko–progresističkom*, koji postulira »neslomljivost« *civilizacije napretka*; (b) *emancipatorsko–diskurzivnom* (*Habermas*), koji uvjerava u nužnost oslobođenja razumnosti kroz *kulturu razumijevanja–i–sporazumijevanja*; (c) *hardinovsko–levijatanskom*, koji inzistira da je »čvrsta ruka«, opunomoćena općim konsenzusom, jedino rješenje za globalne probleme (kao što je, primjerice, demografska eksplozija); (d) *anarho–ekonomijskom* (*public choice theory*), koji zagovara *apsolutnu privatizaciju* (i infinitezimalnu državu); te (e) *postmodernističko–mističnoutopijskom* (*new age*), koji poziva na *duhovnu obnovu*.

A FLASH IN THE PAN? ENVIRONMENTAL CRISES, EGOISM AND COOPERATION

Aleksandar Štulhofer
Faculty of Philosophy, Zagreb

Summary

The essay begins and ends with a treatise on reasons of persistence of environmental sensitivity and concern. Critical discussion of Downs's "issue-attention circle" — regular cyclic media treatment of social problems — introduces the differentiation of environmental micro- and macro- crises thus helping in understanding of the relationships in the triangle: public — media — state. The suggested conclusion, quite contrary to the Down's one, emphasizes the reverse proportion link between the interest of the public for the environmental problems and the perception of successfulness of the state in their solving.

The central part of the essay discusses the classic problem of the collective irrationality in the consumption of common welfare ("tragedy of commons") and the issuing implications to the social ecology. From the position based on the theory of games (analytic limits of "prisoner's dilemma") and on the politic and economic aspect of the "public choice" approach, a model of cooperation has been suggested — the collection of principles constructed on the basis of empirically studied cases of the avoided "tragedies of commons" — representing the instrument for canvassing the problem of ecological future as well.

The concluding part discusses the possibilities of the cooperation within the two groups of ecological crises patterns on the local and global level (cooperation here would denote the possibility of getting out of the critical state). One optimistic and one pessimistic environmental prognosis (impossibility of solving global ecological crises) are offered for further discussion.

Key words: environmental future, environmental micro- and macro- crises, issue attention circle, prisoner's dilemma, rational choice, rules of cooperation, tragedy of commons

EIN WUNDER FÜR DREI TAGE?

ÖKOLOGISCHE KRISEN, EGOISMUS UND ZUSAMMENARBEIT

Aleksandar Štulhofer
Philosophische Fakultät, Zagreb

Zusammenfassung

Die Arbeit beginnt und endet mit einer Abhandlung über die Gründe der Persistenz der ökologischen Empfindlichkeit. Die kritische Betrachtung des Downschen "Konzentrationskreises" — der Gesetzmässigkeit der zyklischen Behandlung gesellschaftlicher Probleme von den Medien — führt das Unterscheiden zwischen ökologischen Mikro- und Makrokrisen ein, das eine deutlichere Wahrnehmung in dem Dreieck: Öffentlichkeit — Medien — Staat ermöglicht. Die vorgeschlagene, der Downschen entgegengesetzte Schlussfolgerung betont die umgekehrt proportionale Beziehung zwischen dem Interesse der Öffentlichkeit an der ökologischen Probleme und der Perzeption der Wirksamkeit des Staates bei ihrer Lösung.

Der mittlere Teil der Arbeit verhandelt über das klassische Problem des kollektiven Irrationalismus bei dem Verbrauch des Gemeinguts ("Unglück des Gemeinsamen") und seine Implikationen für die soziale Ökologie. Mit dem Stützpunkt in der Theorie der Spiele (analytischer Rahmen des "Gefangenendilemmas") und in dem politisch-wirtschaftlichen "public choice" Zugang wurde das Modell der Zusammenarbeit vorgeschlagen — eine Gruppe aus den empirischen Fällen des vermiedenen "Unglücks des Gemeinsamen" ausgeführter Prinzipien — als Instrument zur Nachforschung der ökologischen Zukunft.

Im Schlussteil werden die Möglichkeiten der Zusammenarbeit innerhalb von zwei Gruppen von ökologischen Krisen, der lokalen und globalen, betrachtet (Zusammenarbeit bezeichnet hier die Möglichkeit aus dem Krisenumstand herauszukommen). Eine optimistische und eine pessimistische Vorhersage (die Unmöglichkeit der Lösung der globalen Ökokrisen) wurden zur weiteren Diskussion vorgeschlagen.

Grundausdrücke: das Gefangenendilemma, Konzentrationskreis, ökologische Mikro- und Makrokrisen, ökologische Zukunft, rationales entscheiden, Unglück des Gemeinsamen, Zusammenarbeitsprinzipien